

**Slovensko-ukrajinské vzťahy,
z výskumu lingvistiky, literárnej vedy, prekladu
a kultúrnych kontaktov**

**Словацько-українські відносини
в галузях мовознавства, літературознавства,
перекладу та культурних контактів**

Mária Čižmárová (ed.)

Prešov
Filozofická fakulta Prešovskej univerzity
2016

**OBRAZ MNÍŠSKEHO ŽIVOTA PODĽA JURAJA JOANNIKIJA
BAZILOVIČA OSBM
V KONTEXTE BYZANTSKO-SLOVANSKEJ TRADÍCIE
NA SLOVENSKU**

*THE IMAGE OF MONASTIC LIFE BY JURAJ JOANNIKIJ
BAZILOVIČ OSBM IN THE CONTEXT OF BYZANTINE-SLAVIC
TRADITION IN SLOVAKIA*

Eubomíra WILŠINSKÁ

Slavistický ústav Jána Stanislava, Slovenská akadémia vied, Bratislava

Literárna kultúra na Slovensku v 18. storočí nie je dodnes preskúmanou do tej miery, aby sme si o nej mohli utvoriť ucelenejšiu predstavu. Pritom ide o obdobie, ktoré je pre formovanie národného a jazykového povedomia Slovákov veľmi podstatné. K menej prebádaným patrí práve vzťah latinského jazyka a byzantsko-slovanskej tradície na Slovensku a s ním súvisiaci okruh literárnych pamiatok. V miestnom prostredí cirkvi byzantsko-slovanského obradu tvorila latinčina významnú súčasť písomnej kultúry. Mnohé literárne pamiatky späté s byzantsko-slovanským konfesijným prostredím na Slovensku a v Zakarpatskej oblasti Ukrajiny svedčia o paralelnom používaní latinského jazyka v oficiálnej i historiografickej písomnej spisbe. Na základe bilingválnosti sa dá povedať, že na území Mukačevskej eparchie prechádzala historická hranica jazyka a kultúry medzi kresťanským Východom a Západom. Výskum problematiky písomníctva byzantsko-slovanskej tradície v regióne pod Karpatmi je v súčasnosti veľmi aktuálny, o čom svedčí iba čiastkové poznanie prameňov z prostredia historickej Mukačevskej eparchie. K takýmto pamiatkam môžeme radiť aj výskum prameňov súvisiacich s asketickou tvorbou autora

Obraz mníšskeho života podľa Juraja Joannikija Baziloviča OSBM...

Juraja Joannikija Baziloviča, ktorými výraznou mierou prispel k formovaniu rehoľného kléru v bývalej Mukačevskej eparchii.¹

K písomnostiam byzantsko-slovanskej kultúrno-obradovej tradície pod Karpatmi patria predovšetkým rukopisné cyrilské i latinské texty a tiež písomnosti v ľudovom jazyku. Hoci východné Slovensko patrí do jazykového, historického a kultúrneho priestoru slovanského Západu (*Slavia Latina*, resp. *Slavia Romana*), predsa sa v tomto regióne rozvinula byzantsko-slovanská bohoslužobná a literárna tradícia v cirkevno-slovanskom jazyku (Žeňuch 2002: 26). Svedectvom o kontinuálnom vývine a formovaní byzantskej kultúry a tradície na Slovensku sú cyrilské písomné pramene (Žeňuch – Škoviera 2010: 8). Latinčina aj ako jazyk vysokej literárnej tvorby v Uhorsku, mala aj v prostredí cirkvi byzantsko-slovanskej tradície významné postavenie a uplatňovala sa aj v kontexte s cirkevnou slovančinou. Cirkevná slovančina bola predovšetkým jazykom liturgie i písomností; latinský jazyk bol úradným jazykom. Jeho uplatnenie môžeme sledovať popri administratívno-právnej sfére predovšetkým v oblasti historickej a teologickej spisby, na príklade mnohých náučných a edukačných spisov i umeleckej literatúry. Jazykové prejavy tunajšieho obyvateľstva byzantsko-slovanského obradu poukazujú na niektoré zvláštnosti, ktoré vyplynuli z religióznej praxe (Šoltés 2002: 374). Latinčina sa stala nielen bohoslužobným jazykom rímskej cirkvi, ale aj dominantným oficiálnym jazykom na území uhorského kráľovstva (Doruľa 1977: 25). Svoje široké uplatnenie však nadobudla aj v prostredí byzantsko-slovanského obradu.

Na tomto mieste je dôležité upozorniť na kontext i na aktuálny výskum latinských literárnych pamiatok spätých s byzantsko-slovanskou tradíciou. Veľmi cenné príspevky predstavuje súbor štúdií v zborníku *Cyrilské a latinské pamiatky v byzantsko-slovanskom obradovom prostredí na Slovensku*. K doterajšiemu výskumu je iste hodnotným príspevok P. Žeňucha, ktorý ponúka prehľad dôležitých cirkevno-slovanských i latinských pamiatok spätých s byzantsko-slovanskou tradíciou

¹ Príspevok vznikol v rámci riešenia výskumného projektu APVV-14-0029 CyrSlav – Cyrilské písomníctvo na Slovensku do konca 18. storočia.

a tiež aktuálny stav bádania aj v zahraničí (2007: 9 – 42). Z domáceho prostredia v jednom zo svojich výskumných zameraní prezentuje svoj výskum latinských písomností spätých s byzantsko-slovanskou tradíciou S. Zavorský. Ako spolueditor spomínaného Bazilovičovho liturgického diela prispel do daného okruhu štúdiou, v ktorej sa venuje osobnosti a literárnej tvorbe M. Sentivániho, významného učenca našich kultúrnych dejín a predstavuje jedno z jeho polemických diel. Autor štúdie charakterizuje dizertáciu, ktorá vyšla v trnavskej akademickej tlačiarne v roku 1703. Práca ponúka dobový postoj k otázke schizmy a únie z pohľadu Západu. S. Zavorský charakterizuje tiež jazyk diela a Sentivániho štýl. Na konci štúdie tiež poskytol aj prepis a následný preklad časti tretej kapitoly spisu. Ako píše sám autor príspevku (2005: 15), prácu vnímame ako historický dokument, svedectvo o byzantsko-slovanskej duchovnosti. Vo svojej ďalšej štúdií rozvíja doterajší výskum latinských pamiatok z prostredia byzantsko-slovanského obradu v našom priestore. Vo svojom výskume sa venuje dizertácii od M. Sentivániho SJ o schizme a opätovnom zjednotení východnej cirkvi s Rímom (1703). Druhý spis tvorí reč k veriacim byzantského obradu v Sedmohradsku od mukačevského biskupa M. Olšavského z roku 1761. Autor sa v štúdií venuje vzťahu oboch spomenutých textov, ktoré porovnal a na základe toho konštatuje, že Olšavského reč je istým prepracovaním Sentivániho dizertácie. Upozorňuje aj na filologický aspekt, prostredníctvom ktorého môžeme Olšavského kázeň vnímať ako interpretáciu textu M. Sentivániho. Budúca analýza týchto dvoch spisov môže v ďalšom výskume poskytnúť ďalšie cenné poznatky o vzájomných latinsko-byzantských vzťahoch.² Písomným pamiatkam súvisiacim s prelínaním byzantskej a latinskej kultúrno-obradovej tradície sa venuje P. Zubko. Vo svojich výskumov vychádza z historických textov, ktoré skúma z kultúrno-historického a teologického hľadiska. Je autorom početných monografií a štúdií, v ktorých nám poskytuje cenné poznatky o vzájomných

² Viac k tomu pozri ZAVARSKÝ, S.: Martin Sentiváni SJ: Grécka schizma a únia. Historicko-polemická dizertácia. In: Sambucus, 2005, 1: 11 – 34; Dva texty o únii z 18. storočia. In: Cyrilské a latinské pamiatky v byzantsko-slovanskom obradovom prostredí na Slovensku. Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV / Slovenský komitét slavistov, 2007: 50 – 72.

vzťahoch latinskej a byzantskej kultúrno-religiózneho tradície na Slovensku.³

Osobnosťou J. Baziloviča a jeho bohatou tvorbou sa už zaoberali mnohí odborníci nielen na Slovensku. Tvorba, ktorú po sebe zanechal, predstavuje dodnes cenný literárny prínos, a tak niet divu, že sa o jeho diela prejavujú záujem viacerí bádatelia. Výsledkom tohto záujmu sú početné publikácie, štúdie a články uverejnené na domácej i zahraničnej pôde, predovšetkým na Ukrajine a v Maďarsku. Nadväzujúc na doterajšie výsledky výskumov jednotlivých autorov kontinuuje potreba doplnenia o stále nové poznatky.

Z ukrajinských autorov sa Bazilovičovi venoval ukrajinský historik A. Pekar. Vo veľkej miere sa tiež venoval aj Bazilovičovej asketickej tvorbe.⁴ Mnohé iné príspevky vyšli z pera nasledovných autorov: igumen V. Pronin (Протоигумен Иоанникий Базилович. In: Прав-Мysl(P), 1956 – 1957, 1-2: 40 – 48); F. Tichý (Иоанникий Базилович. In: Ed. A. ВОЛОШИН. Мѣсяцослов на 1922 год, Ужгород, 1921: 42 – 50); A. Kralický (Иоанникий Базилович. In: Листок, 1890, 9: 97 – 98). Z maďarských autorov sú to predovšetkým T. Lehoczky (Beregvármegye. Ungvár 1881: 130); J. Szinnyei (Magyar írók élete és munkái. Budapest, 1891, I: 659 – 660). V interdisciplinárnom slavistickom časopise Slavica Slovaca uverejnila ukrajinská bádatelka Ludmyla Ševčenko Savčinska svoj príspevok *Латиномовна проза України кін. XVI – поч. XIX ст. як джерело історичних відомос-*

³ K tomu okrem iných pozri ZUBKO, P.: Skrutniční uniatskych presbyterov z roku 1749. In: Slavica Slovaca, 2015, 50, 3: 3 – 102; Gréckokatolíci v Abovskej stolici podľa latinskej kánonickej vizitácie z roku 1746. In: Kultúrna identita gréckokatolíkov vo svetle cyrilo-metodského dedičstva II. Súbor štúdií. Bratislava: Dobrá kniha 2013: 77 – 99; Hospodárske zabezpečenie gréckokatolíckych farností Šariša a Zemplína v rokoch 1734 a 1738. Gréckokatolíci v záznamoch latinských biskupov z 18. storočia III. Ružomberok: Verbum 2012. 88 s.; Pramene k dejinám východnej cirkvi v rímskokatolíckom Arcibiskupskom archíve v Košiciach. In: Cyrilské a latinské pamiatky v byzantsko-slovanskom obradovom prostredí na Slovensku. Ed. P. Žeňuch. Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava Slovenskej akadémie vied – Slovenský komitét slavistov, 2007: 73 – 82; Gréckokatolíci v záznamoch latinských biskupov z 18. storočia. Ružomberok: Katolícka univerzita v Ružomberku 2009. 180 s.

⁴ K tomu pozri PEKAR, A.: Monasticism in the Ukrainian Church. In: Analecta OSBM, 1988, XIII (XIX), 1 – 4: 378 – 386; ПЕКАР, А.: Протоігумен Йоаннікія Базилович, ЧСВВ – першій історик Закарпаття. In: Записки Чину св. Василя Великого, 1992, XIV: 105 – 122.

meň, v ktorom prvýkrát prezentuje odbornej verejnosti novolatinskú literatúru na Ukrajine v širšej historickej perspektíve. Je takisto spolu-autorkou zaujímavej monografie, v ktorej predstavuje latinskú literatúru na Ukrajine a jej význam pre ukrajinské dejiny. V tejto knihe sa venuje téme, ktorá sa tak po dlhšom čase opäť stáva predmetom bádania.⁵

Autoritou, dielami a prínosom nášho významného dejateľa sa vo svojich príspevkoch zaoberali mnohí odborníci aj na Slovensku. V roku 2002 sa v Košiciach uskutočnili medzinárodné vedecké konferencie venované osobnostiam J. J. Bazilovičovi OSBM a M. Lackovi SJ. V zborníku odprezentovaných príspevkov uverejnila B. Lunterová svoju štúdiu *Adversarii dicunt. Niekoľko postrehov k obhajobe obety svätej omše v diele Juraja Joannikija Baziloviča Explicatio Sacrae Liturgiae*, v ktorej prispela k výskumu edovaného diela Bazilovičovho výkladu liturgie v prostredí cirkvi byzantského obradu na Slovensku. C. Vasil' sa vo svojom príspevku *Juraj Joannikij Bazilovič (1742 – 1821) a jeho Tolkovanije Svjaščennyja Liturgii – Výklad svätej liturgie* venuje Bazilovičovej osobnosti a rovinám autorovej tvorby z duchovného hľadiska s dôrazom na jeho liturgické dielo. Na tomto mieste by sme chceli upozorniť na hodnotnú edíciu, ktorá v roku 2009 uzrela svetlo sveta vďaka spolupráci autorov P. Žeňucha a S. Zavarského. Autori prezentovali už spomínané, dovtedy nepublikované rukopisné cirkevnoslovansko-latinské dielo *Иоанникійъ Базилевичъ: ТОЛКОВАНІЕ Священныя Літургіи Новаго Закона истинныя Безкровныя Жертвы / Joannicius Bazilovits: EXPLICATIO Sacrae Liturgiae Novae Legis veri Incruenti Sacrificii* a osvetlili jeho miesto v dejinách gréckokatolíckej cirkvi pod Karpatmi, kde sa okrem iného venujú historickým i literárnym súvislostiam vzniku tohto kľúčového liturgického diela. Vykonali takisto formálnu úpravu rukopisu a charakterizovali jeho obsah. Najzaujímavejší moment nepochybne predstavuje jazyková charakteristika cirkevnoslovanskej a následne latinskej časti.

⁵ K tomu pozri ШЕВЧЕНКО-САВЧИНСЬКА, Л.: Латиномовна проза України кін. XVI – поч. XIX ст. як джерело історичних відомостей. In: *Slavica Slovaca*, 2013, 48, 1: 41 – 51; ШЕВЧЕНКО-САВЧИНСЬКА, Л. – БАЛАШОВ, К.: Давная литература: з полону стереотипів. Київ: Медієвіст 2012. 114 с.

Nechýbajú ani edičné zásady a prácu dopĺňajú prílohy. Je to prvý známy rozsiahlejší liturgický komentár podkarpatskoruskej proveniencie, ktorý je výrazom širokých teologických a liturgických poznatkov nášho autora a súčasne aj svedectvom o dobovej liturgickej praxi (Zavarský – Žeňuch 2009: XXXV). V roku 2013 vyšla takisto publikácia *Joanik Bazilovič: Dejiny gréckokatolíckej cirkvi v Uhorsku*, ktorej editormi sú M. Bizoňová a J. Coranič.⁶ Ide o preklad Bazilovičovho latinského historiografického diela *Brevis Notitia Theodori Koriathovits Olim Ducis De Munkacs, Pro Religiosis Ruthenis Ordinis Sancti Basilii Magni, In Monte Csernek ad Munkacs factae*, ktoré právom radíme k základnému fondu dejín cirkvi byzantsko-slovanského obradu, resp. gréckokatolíckej cirkvi v bývalom severovýchodnom Uhorsku, teda aj na Slovensku. Na preklad tohto významného diela sa podujali M. Slaninka a P. Strážca.

Mnohé cenné informácie a teologické pohľady nám poskytli príspevky, ktoré vyšli z pera M. Lacha. Okrem viacerých štúdií je viac než užitočnou pre nás jeho dielo zaoberajúce sa špeciálne Bazilovičovou asketickou tvorbou, ktoré pre nás predstavuje stredobod záujmu. Hlavným cieľom autora M. Lacha bolo demonštrovať Bazilovičov značný vplyv a osobný duchovný prínos, pričom sa jeho výskum obmedzuje na obdobie pôsobenia Baziloviča ako protoigumena baziliánov Mukačevskej eparchie.⁷ Uverejnil v nej dosiaľ nepublikované rukopisné diela o mníšskych pravidlách v cirkevnoslovanskom jazyku od J. Baziloviča. V skúmaných rukopisoch *Mníšske pravidlá a nariadenia* a *Z mníšskych pravidiel a nariadení* sa nevenuje filologickým rozborom, ale poskytuje v nich podrobnú teologicko-duchovnú analýzu.

⁶ K tomu pozri BIZOŇOVÁ, M. – CORANIČ, J. (eds.) *Joanik Bazilovič: Dejiny gréckokatolíckej cirkvi v Uhorsku*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity 2013. 478 s.

⁷ Viac k tomu pozri LACH, M.: Il contributo di Giorgio Giovanniccio Bazilovič OSBM alla formazione monastica dei Basiliani dell'eparchia di Mukačevo (1789 – 1821). Excerpta ex Dissertatione ad Doctoratum. Roma: Pontificium Institutum Orientale, Facultas Scientiarum Ecclesiasticarum Orientalium 2009. 194 s. O rok neskôr vyšlo kompletne znenie autorovej dizertačnej práce. Publikáciu doplnila kapitola o Bazilovičovi ako osobnosti a tiež kapitola o asketickom spise *Imago vitae monasticae*. – LACH, M.: Il contributo di Giorgio Giovanniccio Bazilovič OSBM alla formazione monastica dei Basiliani dell'eparchia di Mukačevo. Košice: Dobrá kniha 2010. 269 s.

zu s uplatnením historicko-analytickej metódy. Nechýba ani podrobná charakteristika rukopisov z formálneho i obsahového hľadiska, ktoré dopĺňa preklad do talianskeho jazyka. Precízne a prehľadne spracované vybrané časti z dizertačnej práce poslúžia ako sprievodca v problematike východného mníšstva. Osobitne treba vyzdvihnúť mimoriadne bohatú bibliografiu, ktorá obsahuje množstvo domácich, ale prevažne zahraničných publikovaných i nepublikovaných prameňov, sekundárnej literatúry a článkov v latinskom, talianskom, ukrajinskom, francúzskom, nemeckom, anglickom i v maďarskom jazyku. Autor konštatuje, že Bazilovič sa radí k východnej mníšskej tradícii, ku ktorej sa chce radiť, ale ako katolík v strete a pod vplyvom latinského Západu. V tejto skutočnosti M. Lach vidí jeho originálny prístup.

Považujeme za dôležité zaradiť do kontextu život a dielo J. Baziloviča, ktorý tvorí ústredný bod nášho záujmu.⁸ Je potrebné sústrediť pozornosť na Mukačevskú eparchiu, ako na „matku“ ostatných východných eparchií v bývalom Uhorskom kráľovstve, konkrétne na jej tzv. „zlatý vek“ (Vasil' 2000: 14). Vznik biskupstva v Mukačeve s právomocami pre ortodoxných veriacich sa spája najmä s menom Mateja Korvína, ktorý podporoval suverenitu východnej cirkvi. Mukačevský kláštor ako tradičné duchovné centrum predstavuje kľúčový bod pre život východnej cirkvi na tomto území. Jeho založenie alebo znovuzaloženie sa tradične spája s darovaním niektorých benefícií, privilégii a pozemkov v súvislosti s príchodom kniežaťa Teodora Koriatoviča z Podolia (na severe Karpát) do Mukačeva (Žeňuch – Vasil' 2003: 250). Založenie kláštora východného obradu na Černečej hore (neďaleko Mukačeva) sa datuje do rokov 1359 – 1361.

⁸ Rodák z Hlivíšť (okres Sobrance na východnom Slovensku) prijal mníšske meno Joannikij po vstupe do noviciátu baziliánskeho rádu v Krásnom Brode. Vzdelanie získal v Košiciach a Užhorode. Po svojich teologických štúdiách bol vysvätený za kňaza a neskôr vymenovaný za profesora teologickej školy v Máriapóči. V tom istom roku ho vymenovali za protoigumena (predstaveného kláštora) podkarpatských baziliánov.

Bazilovičovo pôsobenie je úzko spojené s Andrejom Bačinským⁹, vtedajším 21. biskupom Mukačevskej eparchie (Basilovits 1799: 118). Práve obdobie biskupa Andreja Bačinského, „zakladateľa Mukačevského biskupstva“, definujeme ako „zlaté“ (Haraksim 2000: 10). V dejinách Mukačevskej eparchie sa spomína biskup Bačinský ako jeden z jej najhorlivejších dušpastierov, ktorý má prvenstvo v dejinách ako jej reformátor a zároveň obhajca materinského jazyka. Ako reorganizátor Mukačevskej eparchie si právom vyslúžil prívlastok osvietený (Lach 2013: 6 – 7). V duchovnom a kultúrnom živote eparchie nesie rôzne zásluhy. Okrem iného obnovil školský systém, materiálne zabezpečil duchovenstvo a rozdelil eparchiu na vikariáty. Zaujímal sa aj o rozvoj liturgického života. V roku 1794 založil v Užhorode školu pre kantorov a cirkevných učiteľov. Významne podporoval aj samotných kňazov v písaní, a tak tomu bolo aj v prípade Baziloviča (Žeňuch – Vasil' 2003: 271 – 273).

Konkrétne ťažisko nášho záujmu tak predstavuje predovšetkým Bazilovičova latinská tvorba, ktorú popri rozličných historiografických a liturgicko-dogmatických spisoch úspešne pretavil do okruhu s asketickou tematikou. Bazilovič predstavoval skutočného klasického vzdelanca, a preto niet divu, že v jeho rozsiahlej asketickej tvorbe popri cirkevnoslovanských dielach našiel svoje uplatnenie práve latinský jazyk. V cirkevných dejinách stálo mníšstvo v centre života cirkvi. Súčasť duchovného života Mukačevskej eparchie nepochybne vytvárali aj baziliánski mnísi svojím mníšskym životom v monastieroch. Boli to práve mnísi, ktorí zohrávali po celé stáročia rozhodujúcu úlohu a boli autormi významných duchovných diel. Mníšsky život a jeho duchovnú úroveň v Mukačevskej eparchii v tom období možno sledovať z mnohých originálov a opisov mníšskych pravidiel a ustanovení, ako aj schématicizmov z rokov 1809 – 1812 (Lach 2013: 9). Ako píše A. Pekar, práve pod Bazilovičovým vedením nastal v tej dobe v Mukačevskej eparchii duchovný rozmach baziliánskych mníchov (1988:

⁹ Andrej Bačinský (14.11.1732 – 19.12.1809) študoval na univerzite v Tmave. Pred biskupskou nomináciou bol generálnym vikárom biskupa Bradáča a jeho verným spolupracovníkom v boji za osamostatnenie Mukačevskej eparchie, ktorej správcom bol tridsaťšesť rokov. Zomrel vo veku 77 rokov.

378 – 386). Jeho asketické diela určené na formáciu rehoľného kléru v prostredí cirkvi byzantského obradu zastávajú popri jeho rozsiahlej tvorbe latinských i cirkevnoslovanských spisov k dejinám cirkvi a liturgie taktiež významné miesto. Aj napriek tejto skutočnosti je táto oblasť jeho tvorby doposiaľ minimálne prebádaná a mnohé spisy, ktorými autor vynikal, ostali v archívnych rukopisoch.

Ako protoigumen sa Bazilovič pochopiteľne zaujímal o duchovný život mníchov, ktorý chcel pozdvihnúť.¹⁰ Protoigumenom bol až do svojej smrti 18. októbra 1821 (Pekar 1992: 106). Nebol však v tomto smere len teoretikom. Usiloval sa o to nielen svojím vlastným životom, ale prejavil sa ako reformátor mníšskych pravidiel. V roku 1777 biskup Bačinský inicioval prepracovať mníšske pravidlá vtedajších baziliánov, ktorí sa dovtedy dodržiavali pravidlá Veljamína Ruského¹¹. Je pravdepodobné, že Bazilovič sa podieľal už na ich prvom prepracovaní. V roku 1796 v Mukačeve sa uskutočnila ich druhá úprava pod názvom *Pravila a ustanovenija monašeskaja* a za tou stál už jednoznačne Bazilovič (Vasil' 2002: 14). Tieto pravidlá napísané v cirkevnoslovanskom jazyku boli určené skôr pre vnútorné kláštorné fungovanie.

Známa je aj zbierka duchovných príhovorov *Besida ili slovo ko bratiji o dostojinstvi ikonov, o sobstvennom konci tichže, i obšče o Čini Monašeskom*, ktorej rok nám nie je známy, sa Bazilovič venuje evanjeliovým radám chudoby, čistoty a poslušnosti. V rokoch 1788 – 1771 v Krásnobrodskom kláštore novicmajster Arsenij Kocak upravil výťah z týchto pravidiel do veršov pod názvom *Pravyla i nastavljenija*. Z úvodu si môžeme všimnúť, že mala vyjsť aj tlačou, no mnísi si ju napokon len odpisovali. Bazilovič po sebe zanechal aj ďalšie duchovné práce. Zosystematizoval ich Arsenij Kocak, ktorý bol Bazilovičovým blízkym priateľom počas štúdií. Táto zbierka obsahuje príhovory

¹⁰ Bazilovič ako protoigumen viedol v Mukačevskej eparcii v tom čase sedem monastierov: v Mukačeve, vo Veľkom Bereznom a v Imstičeve na Zakarpatí na Ukrajine, v Krásnom Brode a Bukovej Hôrke na východnom Slovensku, v Máriapóči v Maďarsku a v Bikside v Rumunsku.

¹¹ Kyjevský metropolita Veljamín Ruský (1613 – 1637) bol súčasníkom a priateľom sv. Jozafa Kuceviča (1580 – 1623), reformátora zjednotených baziliánov v Poľsko-litovskom kráľovstve.

novicom. Za zmienku stojí, aj keď s mníšskym životom priamo nesúvisí, dielo *Specimen recti cursus theologici Ruthenici*, ktoré je o osnove teologického kurzu pre seminaristov prostredníctvom použitia otázok (Lach 2009: 61).

Za vrchol Bazilovičovej asketickej tvorby môžeme považovať po latinsky písané dielo *Imago vitae monasticae*, ktoré ako jediné vyšlo v košickej tlačiarňi Ellingerovcov¹². Písomná pamiatka spáta s byzantským obradovým kontextom v priestore pod Karpatmi sa pridrižiava princípov novolatinskej písomnej kultúry. Podľa M. Lacha sa počas doterajšieho výskumu nikde nepodarilo nájsť zachovaný rukopis tohto diela v miestnej verzii cirkevnoslovanského jazyka (2011: 93). O význame *Obrazu mníšskeho života* vypovedá nielen skutočnosť, že toto dielo ako jediné vyšlo aj tlačou, ale je možné to usudzovať aj z hľadiska jeho kompozície, z diskutovaných tém i jeho obsahu. Predstavuje nielen syntézu hodnoty mníšskeho života a jeho zásad, ale v prvom rade jeho základnej myšlienky, ktorú Bazilovič opisuje najmä prostredníctvom učenia cirkevných Otcov. V tejto súvislosti sa však vynára otázka, prečo bolo diela napísané práve v latinskom jazyku. Pre praktické fungovanie baziliánskych mníchov Bazilovič reformoval mníšske pravidlá. Nazdávame sa, že nami skúmané dielo nemalo prvotne slúžiť mníchom pre každodenný život. Môžeme tvrdiť, že dielo má z kompozičného hľadiska charakter príručky¹³, a tak malo za úlohu poučiť o jednotlivých prvkoch východného mníšstva v prostredí byzantskej cirkvi čo najviac ľudí vzdelaných v latinskom jazyku, najmä duchovenstvo, administratívno-právnu sféru, ale i samotných mníchov, ktorí ovládali latinčinu. Musíme brať do úvahy i skutočnosť, že v čase, keď Bazilovič literárne pôsobil a rozhodol sa napísať toto dielo, vychádzali všetky diela teologického charakteru práve v latinčine. Svo-

¹² Viac k tomu pozri BREZA, V.: Tlačiarne na Slovensku 1477 – 1996. Bratislava: Zväz polygrafie na Slovensku – Univerzitná knižnica Bratislava – Matica slovenská 1997: 69 – 70.

¹³ K tomu pozri u nás známe príručky o východnej mníšskej tradícii: VENTURA, V.: Spiritualita kresťanského mníšstva 1. Praha: Benediktínske arciepatstvá svätého Vojtěcha a svätej Markéty v Břenově 2006. 348 s.; Spiritualita kresťanského mníšstva 2 – 3. Praha: Benediktínske arciepatstvá svätého Vojtěcha a svätej Markéty v Břenově 2010. 455 s.; ŠPIDLÍK, T.: Spiritualita kresťanského východu: mníšstva. Velehrad: Refugium 2004. 400 s.; Spiritualita kresťanského východu: systematická príručka. Velehrad: Refugium 2002. 437 s.

jím asketickým spisom tak Bazilovič doplnil svoju literárnu produkciu popri prácach *Brevis Notitia a Explicatio Sacrae Liturgiae* o ďalšie veľdielo z oblasti asketiky.

Ako sme spomenuli, dielo *Imago vitae monasticae* je výnimočné nielen svojou štruktúrou. Bazilovič v ňom uplatňuje špecifickú metodológiu. Už pri prelistovaní si možno všimnúť enormné množstvo referencií priamo v texte, alebo na margináliách. Pramenný materiál, ktorými sa autor inšpiroval a z ktorých čerpal pri písaní svojho diela, môžeme rozdeliť na tri základné okruhy. Najpočetnejšiu skupinu tvoria odkazy na diela jednotlivých autorov, prevažujú však spisy gréckych i latinských cirkevných otcov. Súčasťou tohto aparátu sú aj mnohé diela o životoch pustovníkov i diela iných nekresťanských autorov. Bazilovič pri písaní svojho diela ukázal tiež dobrú znalosť vo svojej dobe moderných latinských autorov.¹⁴ V citovaní cirkevných Otcov Bazilovič cituje súčasne východných i západných. Uplatňuje tak zaujímavý prístup, prostredníctvom ktorého máme možnosť sa na mnohých miestach stretnúť s doslova paralelným uplatňovaním myšlienok cirkevných Otcov. Dominujú však pochopiteľne východní Otcovia na čele so sv. Bazilom Veľkým. Širokým záberom zvolených latinských i gréckych prameňov sa Bazilovič preukázal ako odborník a dobrý znalec oblasti asketiky. Osobitnú skupinu tvoria filozoficky fundované spisy a z hľadiska žánru má apologetický charakter, preto Bazilovič pochopiteľne do svojho diela integroval aj konkrétne apologetické spisy. Často sa necháva inšpirovať spismi od Tertuliana a sv. Atanáza. Do úvahy preto prichádza, že autor chcel týmto spôsobom obhájiť východné mníšstvo a dostať ho k čo najširšiemu okruhu ľudí, a to, celkom prirodzene, prostredníctvom latinčiny. V Bazilovičovej literárnej tvorbe v oblasti asketiky tak našla svoje uplatnenie aj latinčina, aby sa stala prístupnejšou širšej verejnosti. V diele si tiež možno všimnúť, že Bazilovič vyvážene cituje Starý i Nový zákon. Zo Starého zákona prevažuje Kniha žalmov, z Nového zákona Evanjelium podľa Matúša

¹⁴ J. Bazilovič cituje historické práce novovekých autorov, napríklad vo štvrtjej časti diela venovanej osobnosti Bazila Veľkého cituje popri Baroniovi aj jezuitského historika a hagiografa Jeana Bollanda i Zachariáša Boveria zo Saluzza.

a Prvý list Korint'anom. Primárne pramenné inšpirácie pre vznik Bazilovičovho diela dopĺňajú ekumenické koncily a miestne cirkevné synody. Tie autor cituje za každou hlavnou myšlienkou a ich umiestnením akoby potvrdzoval svoje tvrdenia a dáva im váhu. Najčastejšie ich cituje priamo v texte a v niektorých prípadoch ponecháva tiež citácie konkrétnych kánonov.

Z hľadiska obsahu čitateľa zaujme fakt, že Bazilovič sa podrobne venoval každej zložke mníšskeho života. Bazilovič predstavil problematiku mníšskeho života na 182 stranách. Text je rozdelený do štyroch hlavných častí. Z hľadiska ikonografie stojí za zmienku hneď úvodné zobrazenie pred titulným listom s názvom *Imago perfecti novitii O.S.B.M.*¹⁵ Po titulnom liste nasleduje schválenie na vydanie diela.¹⁶ Už na prvý pohľad dielo pôsobí nevyváženým dojmom nielen čo sa týka samotných častí, ale aj konkrétnych kapitol a paragrafov. Prvá časť môžeme pokladať za akýsi úvod, pretože v nej Bazilovič vstupuje do problematiky a oboznamuje s dejinami mníšstva. Je to zároveň najkratšia časť diela, ktorá je však bohatá na množstvo historických údajov, autorských myšlienok i úvah. Autor uvádza do samotnej mníšskej histórie a vysvetľuje jej pôvod počnúc anachoretskou (pustovníckou) formou po cenobitskú. Ústrednými témami druhej časti Bazilovičovho spisu je formácia mníchov a tri mníšske sľuby – poslušnosť, chudoba a čistota. Novicov a ich formáciu tu podrobne opisuje aj prostredníctvom cirkevných kánonov so všetkými podmienkami, ktoré musí splniť každý kandidát hodlajúci vstúpiť do kláštorného spoločenstva. Hneď v úvode tejto časti autor opiera svoje tvrdenia o tretí konštantínopolský koncil, ktorý hovorí, že brána k mníšskemu životu je

¹⁵ V preklade Obraz dokonalého novica. Vo svojej známej ikonografickej príručke sa o podobnom výjave zmieňuje aj Dionýz z Furny, mních kláštora na hore Athos v Grécku a autor najvýznamnejšieho ikonopisného kódexu. Tento obraz je vyjadrením celej myšlienky nielen Bazilovičovho diela, ale i mníšskeho života vôbec. Je to vlastne akási náplň mníšskeho života. Viac o ikonografii úvodného zobrazenia pozri LACH, M.: *Imago Vitae Monasticae: Prameň východného mníšstva na Slovensku*. In: *Orientalia et Occidentalia*. Slovenská spiritualita a mystika. Košice: Centrum spirituality Východ – Západ M. Lacka, vedeckovýskumné pracovisko Teologickej fakulty Trnavskej univerzity, 2011: 98.

¹⁶ Imprimatur na vydanie diela zo dňa 6. apríla 1802 pochádza od Michala Šťavnického, cenzora kníh a kanonika Mukačevskej eparchie v rokoch 1790 – 1819.

otvorená a prístupná pre kohokoľvek (Basilovits 1802: 27). Proporčne najrozsiahljšia je tretia časť diela, kde sa už autor zaoberá praktickými otázkami spätými s mníšskym životom; sú nimi modlitba, mníšske stravovanie a odev. Osobitne sa venuje rôznym pôstom, ktoré mníši dodržiavali. Samostatné kapitoly venuje aj obradu mníšskeho postrihnutia a opisuje aj eucharistické slávenie. Je pochopiteľné, že Bazilovič sa v diele najviac odvoláva na osobnosť sv. Bazila Veľkého, a tak sa niet čo čudovať, že mu venuje skoro celú štvrtú časť. Vzdáva tým úctu k tomuto svätcovi i jeho náuke. Opisuje Bazilovu mladosť, štúdiá i životné osudy. Prezentyje ho ako zakladateľa a podnecovateľa cenobitského spôsobu života v Ponte a Kapadócií. Ako horlivec v presadzovaní záujmov cirkvi sa jeho snahy neobmedzovali len na hranice kláštora, ale pomáhal ako mníši, tzv. *migades*, ktorí sa okrem kontemplácie usilovali aj o aktívnu pomoc blížnym, predovšetkým chudobným (Basilovits 1802: 145). Ako sme už spomenuli, Bazilovič dáva do popredia hlavnú myšlienku pôstu, ktorý predstavuje určité odriekanie – askézu, ktorá pre mníchov i pre všetkých kresťanov predstavuje jednu z prvoradých cností. Skutočnosť, že na konci asketického diela autor umiestnil prvú homíliu o pôste od sv. Bazila, vstupujeme do všeobecného kontextu o pôste, pretože pôst vždy hral pre východných mníchov dôležitú úlohu. To sa dobre zhoduje s faktom, že v dobe, keď Bazilovič viedol monastiere ako protoigumen, mníši podľa typického pravidla východného mníšstva nejedli mäso.

Ak berieme do úvahy všetky spomenuté asketické diela, ktoré Bazilovič počas svojho života vypracoval, tie sú svedkami, že v Zakarpatskom prostredí v tomto období existoval ozajstný mníšsky život podľa byzantskej tradície. V histórii gréckokatolíckej cirkvi Mukačevskej eparchie bolo východné mníšstvo vždy niečím vlastným, ako súčasť bohatstva byzantskej tradície. Bazilovičove asketické diela reflektujú jeho výnimočný prístup. Na jednej strane síce čerpá z podkladov východnej tradície, rovnako však zostáva otvorený katolicite a jednote s Rímom. Môžeme konštatovať, že Bazilovičov zámer poskytnúť akúsi predstavu o podstate mníšskeho života pretavil do spisu, ktorý svedčí o tom, že bol skutočným odborníkom v danej oblasti. Svedčí o tom nielen štruktúra diela, ale jasne to potvrdzuje i širo-

ký záber všetkých spomenutých prameňov a využitých zdrojov. Podobne ako ďalšie významné Bazilovičove práce môžeme práve *Imago vitae monasticae* považovať za akési vyvrcholenie na poli asketickej tvorby nášho autora. Treba dodať, že Bazilovič je prvým našim autorom, ktorý prejavil hlboký záujem o mníšsku problematiku, ktorej sa intenzívne venoval. O tom, že asketický spis reprezentuje výnimočný prameň o východnom mníšstve vo vtedajšom Uhorsku, hovorí skutočnosť, že pri interpretácii skúmaného prameňa sa nám nepodarilo nájsť obdobný prameň, ktorý by verne zachovával charakter, štruktúru či hĺbku nami skúmanej literárnej pamiatky. Na druhej strane však v komparácii jednotlivých prameňov vidíme ďalší potenciálny výskum. Práve prostredníctvom autentického a objektívneho výskumu tém, ktoré sú u nás nové, je možné prispieť k obohacovaniu slovenskej literatúry, kultúry i religióznych osobitostí.

Zoznam bibliografických odkazov

Pramene

- BASILOVITS, J.: *Brevis Notitia Foundationis Theodori Koriatovits olim Ducis de Munkács pro religiosis Ruthenis OSBM in Monte Csernek ad Munkács a. MCCCLX facte, extribens seriem Episcoporum graeco-catholicorum Munkácsiensium, I. Cassoviae: Ellinger 1799.* 139 s.
- BASILOVITS, J.: *Imago Vitae Monasticae.* Cassoviae: Ellinger 1802. 181 s.
- LACH, M.: *Il contributo di Giorgio Giovanniccio Bazilovič OSBM alla formazione monastica dei Basiliiani dell'eparchia di Mukačevo (1789 – 1821). Excerpta ex Dissertatione ad Doctoratum.* Roma: Pontificium Institutum Orientale, Facultas Scientiarum Ecclesiasticarum Orientalium 2009. 194 s.
- ZAVARSKÝ, S. – ŽEŇUCH, P. (eds.): *Іоанникій Базиловичъ: ТОЛКОВАНІЄ Священныя Літургіи Новаго Закона истинныя Безкровныя Жертвы / Joannicius Bazilovits: EXPLICATIO Sacrae Liturgiae Novae Legis veri Incruenti Sacrificii.* Monumenta Byzantino-Slavica et Latina Slovaciae. Vol. III. Bratislava – Roma, Slavistický ústav Jána Stanislava SAV – Pontificio Istituto Orienta-

le – Slovenský komitét slavistov – Spolok sv. Cyrila a Metoda 2009. 546 s.

Sekundárna literatúra

- BREZA, V.: Tlačiarne na Slovensku 1477 – 1996. Bratislava: Zväz polygrafie na Slovensku – Univerzitná knižnica Bratislava – Matica slovenská 1997: 69 – 70.
- DORUĽA, J.: Slováci v dejinách jazykových vzťahov. Bratislava: Veda, Vydavateľstvo SAV 1977. 136 s.
- HARAKSIM, Ľ.: „Zlatý vek“ biskupa A. Bačinského a obrodenské obdobie A. Duchnoviča – dve epochy dejín Rusínov. In: Slovensko-rusínsko-ukrajinské vzťahy od obrodzenia po súčasnosť. Ed. J. Doruľa. Bratislava: Slavistický kabinet SAV, 2000: 10 – 36.
- LACH, M.: Imago Vitae Monasticae: Prameň východného mníšstva na Slovensku. In: Orientalia et Occidentalia. Slovanská spiritualita a mystika. Košice: Centrum spirituality Východ – Západ M. Lacka, vedeckovýskumné pracovisko Teologickej fakulty Trnavskej univerzity, 2011: 93 – 107.
- LACH, M.: Predstavenie autora diela Brevis Notitia Juraja Joannikija Baziloviča OSBM (1742 – 1821). In: Joanik Bazilovič: Dejiny gréckokatolíckej cirkvi v Uhorsku. Eds. M. Bizoňová Monika, J. Coranič. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2013: 6 – 12.
- PEKAR, A.: Monasticism in the Ukrainian Church. In: Analecta OSBM, 1988, XIII (XIX), 1 – 4: 378 – 386.
- ПЕКАР, А.: Протоігумен Йоаникік Базілович, ЧСВВ – першій історик Закарпаття. In: Записки Чину св. Василя Великого, 1992, XIV: 105 – 122.
- ШЕВЧЕНКО-САВЧИНСЬКА, Л. – БАЛАШОВ, К.: Давня література: з полону стереотипів. Київ: Медієвіст 2012. 114 с.
- ШЕВЧЕНКО-САВЧИНСЬКА, Л.: Латинськомовна проза України кін. XVI – поч. XIX ст. як джерело історичних відомостей. In: Slavica Slovaca, 2013, 48, 1: 41 – 51.
- ŠOLTÉS, P.: Historické poznámky k jazykovej situácii gréckokatolíkov v 18. a na začiatku 19. storočia. In: Slovenská, latinská a cir-

- kevnoslovanská náboženská tvorba 15. – 19. storočia. Ed. J. Doruľa. Bratislava: Slavistický kabinet SAV, 2002: 374 – 386.
- VASIL, C.: Juraj Joannikij Bazilovič (1742 – 1821) a jeho Tolkovaniye Svjaščennyja Liturgii – Výklad svätej liturgie. In: J. J. Bazilovič OSBM a M. Lacko SJ. Zborník z medzinárodných konferencií. Ed. J. Babjak. Košice: Centrum spirituality Východ – Západ M. Lacka, vedeckovýskumné pracovisko Teologickej fakulty Trnavskej univerzity, 2002: 13 – 19.
- VASIL, C.: Kanonické pramene byzantsko-slovanskej katolíckej cirkvi v Mukačevskej a Prešovskej eparchii v porovnaní s Kódexom kánonov východných cirkví. Trnava: Dobrá kniha 2000. 286 s.
- ZAVARSKÝ, S.: Dva texty o únii z 18. storočia. In: Cyrilské a latinské pamiatky v byzantsko-slovanskom obradovom prostredí na Slovensku. Ed. P. Žeňuch. Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV / Slovenský komitét slavistov, 2007: 50 – 72.
- ŽEŇUCH, P. – ŠKOVIERA, A.: Pramene byzantskej tradície na Slovensku. K výstave z príležitosti Roka kresťanskej kultúry 2010 / Sources of the Byzantine Tradition in Slovakia. An Exhibition Organized within the Year of Christian Culture 2010. Bratislava: Slovenský komitét slavistov / Slavistický ústav Jána Stanislava SAV v spolupráci s Národným osvetovým centrom, s finančnou podporou Ministerstva kultúry Slovenskej republiky a Gréckokatolíckej eparchie v Bratislave 2010. 73 s.
- ŽEŇUCH, P. – VASIL, C.: Cyrillic Manuscripts from East Slovakia. Slovak Greek Catholics: Defining Factors and Historical Milieu / Cyrilské rukopisy z východného Slovenska. Slovenskí gréckokatolíci, vzťahy a súvislosti. Monumenta Byzantino-Slavica et Latina Slovaciae. Vol. I. Roma – Bratislava – Košice: Pontificio Istituto Orientale – Slavistický kabinet SAV – Centrum spirituality Východ – Západ Michala Lacka 2003. 445 s.
- ŽEŇUCH, P.: Medzi Východom a Západom. Byzantsko-slovanská tradícia, kultúra a jazyk na východnom Slovensku. Bratislava: Veda 2002. 288 s.
- ŽEŇUCH, P.: Výskum cyrilských a latinských pamiatok byzantskej tradície z východného Slovenska a Zakarpatskej oblasti Ukrajiny.

Monumenta byzantino-slavica et latina Slovaciae. In: Cyrilské a latinské pamiatky v byzantsko-slovanskom obradovom prostredí na Slovensku. Ed. P. Žeňuch. Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, Slovenský komitét Slavistov, 2007: 9 – 42.

Summary

Only marginal attention is dedicated to Latin literature in the milieu of the Church of Byzantine rite in Slovakia. This paper is focused on personality and work of Juraj Joannikij Bazilovič, the illustrious authority of Byzantine ritual tradition. Within a wide range of his literary production in Church Slavic and Latin he also excelled in ascetical works and thus significantly contributed to the formation of monastic clergy in the former Eparchy of Mukachevo. One of Bazilovič's ascetical works *Imago vitae monasticae* was published as the only of his works for the needs of monks. The supreme work in the field of ascetics clarifying Slavic monastic tradition from the point of view of the Latin literary culture is rightfully assigned to the important sources of the Byzantine-Slavic cultural tradition.

Key words: Byzantine-Slavic tradition, Latin literary culture, Juraj Joannikij Bazilovič, Slavic monastic tradition, *Imago vitae monasticae* (*Cassoviae*, 1802)

Editorka: prof. PhDr. Mária Čižmárová, CSc.

Názov: Slovensko-ukrajinské vzťahy, z výskumu lingvistiky, literárnej vedy, prekladu a kultúrnych kontaktov / Словацько-українські відносини в галузях мовознавства, літературознавства, перекладу та культурних контактів

Vydala Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove

Prešov 2016

Edícia: Opera linguistica

Garantka edície: prof. PhDr. Daniela Slančová, CSc.

Technická redaktorka: Emília Sýkorová

Grafický dizajn: Ján Majdiak

1. vydanie

Rozsah 493 strán

Náklad 100 ks

Tlač: GRAFOTLAČ PREŠOV, s. r. o.

Za jazykovú úpravu príspevkov zodpovedajú autori.

ISBN 978-80-555-1667-7

EAN 9788055516677